

FOR ANY LEGAL AID CONTACT:

THE FRONT OFFICE DISTRICT LEGAL SERVICES
AUTHORITY, KOHIMA, DIMAPUR, WOKHA, PHEK,
ZUNHEBOTO, MOKOKCHUNG, TUENSANG,
LONGLENG, KIPHIRE, MON AND PEREN OR ANY
LEGAL SERVICES CLINIC

YOUR RIGHTS MATTER

A BOOKLET ON

**NSLSA - Müzawa Ale Küsa
Lekhujii Kümüzheleri
(Pochury)**

Translated by: Smti. Chiekerho Nyusou

Published by:

Nagaland State Legal Service Authority
DC Office Compound,
Nagaland Pensioners Association Office Building, Top Floor
Nagaland : Kohima - 797001
Helpline: +9118003453883. Office- 0370-2290153
Email: nslsa.nagaland@yahoo.in
NSLSA HELPINE-15100

Hon'ble Mr. Justice Ashutosh Kumar

Chief Justice, Gauhati High Court

_____ & _____

Patron-in-Chief NSLSA

Hon'ble Mr. Justice Kalyan Rai Surana

Judge, Gauhati High Court

_____ & _____

Executive Chairman, NSLSA

Hon'ble Mr. Justice Soumitra Saikia

Judge, Gauhati High Court

_____ & _____

Chairman, HCLSC

Kohima Bench

Mr. Neiko Akami, NJS

Member Secretary

Nagaland State Legal Services Authority

2026

NALSA- MÜZAWA ALE KÜSA LEKHUJII KÜMÜZHELERI

Müzawa künyipuo sanü anyupe lovü küjakünya azhehluo, Azhih, Dharuolovü, Zhehphruri nyutü rühle küpapari vü ale/ashih nyito nyijü zhielovü müpa müshe benüh sakükato küzave. Hama küjakünya thuoji müzawa zhielovü hama lewuovü küthsüri nüh ale/ashih satsüve.

Thi hama müke vünüh müza lovü nüh ashih/ale kütsü thuoji kümükhrüzhi khonyo wule saküsa lievü nüh save. Hama müke thuoji küthiküsü nyutü apo müviluo dhuo nüh ale/ashih sakütsüwa nüh riekhuo künyi zhielovü zazhü kütsathuora küsa kenüh küchütsüve. Müzawa nüh ashih/ale sakütsü thuoji ma zhieri lovü müpa nüh kütsathuo azhü tsüve.

Müza lovü saluo, dharuo lovü saluo kümüshe viluo taji zazhü mükükatowa thuoji sakükato rave. Thi hama müke küsa thuoji kütsotüra nyutü müzawa kükato vünüh satsü rave.

Müzalovü nüh ashih/ale sakütsü thuoji anyi ave kenüh thi müküsara ri kenüh. Hama lovü nüh künyiwa külonä nga tote taji küjakünya be küvewa nga satü luoveh sakürizi tsüve. Ale/ashih sakütsüri thuoji anyu lovü nyito nyijü küthsü thi küsieke kübe thi kütsotüra ri nüh satsüve. Thi mari nüh ale/ashih sakütsü müpa nyunü müza zalovü zazhü küka thi kütsotüluora satsü taji sierhove.

Müza lovü nüh ale/ashih sakütsüra thuoji anyuwa vü ashih zheh vünüh ashih rhüthse taji wa küsa müsa dhuo nüh “ashih mükünyie anyu” küsa nüta kenüh kürotse.

Küjakünya mazhünyo küthsü

Küjakünya hama thuoji kürho vü behtsawie dhuo thitü jüma

ria vünüh mükünoluongü nyutü arie kükrü saküküshuvü nyu. Thi küjakünya mükukatowa mazhünyo thsü thuoji ale sakütsü sara nave. Thi küjakünya ave virü taji vi müjie nü kürüzhe küsa vünüh kümükhuori/küthotsari nyutü müküsarari kükho küsüro thsütü taji mari nüh küsara wuo vünüh küro tsünü mari nga kükhra kübehra save. Thi sekhewa thuoji küjakünya mota shuve nüh küthsü sara thuoji mari zhielovü nüh küjakünya müjie ji küsü küwa vünüh mari azhü siejüle taji sakütsarü taji zazhü küka satsü nave dhuo.

Müzalovü küjakünya küzhiri

Müzalovü küjakünya küsa zhielovü ale sakütsü kütse thuoji rülo tsotho kürho müke dhuo.

Thi müza zhielovü nüh ale/ashih sakütsü thuoji ame nga kürüzi thi nyi küsü siekeluo taji zazhü küka satsürave.

Tü hala müza lovü ale/ashih sakütsüri nüh küthsülewa thuoji mari nüh küsara müpa küsale. Mükütüküzü hozake sakümüsüri, nyutü müza Khonyo wule nyutü riekhuo künyi nga ale küsa küle nyutü kule mü thuoji samükükatora dhuo.

Thi haküthse küsetuvü thuoji ale sakütsüri wa thuoji küjakünya küshu müke küthse wuovü nüh ale küsa kütsü sataji kütsothuluora thi zazhü küka müke lekhuji sasietsüve.

Thi müke hamari küjakünya kübe zhielovü zazhü saküka kütsü müpa nyunü ashih sakütsü, zazhü küka, thi müza lovü kükraluo benü küro rave.

Ale küsa müzhekütse Külesho vünüh ale sakütsü mükeri :

- Shisho 1 (shiakhu /Küsiethse) : küchekülo/ sieküthse, wule saküsa, thi riekhuo künyi nga azhü kübhra tsotho kütsü.

- Shisho 2 (kürü sieküyüle/nyito nyijü sieküyüle) Zhünyowa kümühietie sie küjüle thi müsaji mümühie thuoji nyito nyijü vü sieküyüle.
- Shisho 3 (küküra thi lekhujiri) : Explore solutions, test them, and work toward consensus. Mota sa thuoji kütsathuora sana nühh rüzheluo, mari müte noluo, thi kürü zazhü küsü küsara wuovü kükhra thseluo.
- Shisho 4 (zazhü küka thi kükütuo) ütsathuo rhükesa, ake zhükeluo thi kümühie vunüh kükütuo luo.

Ale/ashih saküsa lovü rüle dürrü azhü hama nühh apokhuwa wiedhuo. Küthsü mübesheji mümühie thi mota sanü azhü küghaluora lekhui kübhathsü. küthsüleri müke hamari saluo:

Shisho	Zah nyori	Rahzakü tse	Ale sakütsüwa küsaleri
Shisho 1 : Shiakhu	Küdzotüm khakekhuluo, kükaküpre saküzülaluo thi nyiehpha kümüza saluo.	Riekhuo künyi nga awule thsü, küsieke saluo luo, taji küzhütsa vünüh ghaluo luo.	• Apo müvi dhuo nühh zarike sanü kümühietie mühu küzera saluo. • Lozhe taji mari siekeluo thi küshiethuo rüle küthsü tsüluo. • Küthiküsü tsüluo thi wulewa küthsü tsüluo. (Nyito nyijü küghaluo wule) • Awule sanü müzheluo : küsieke, küjakünya müküsa, kümühietie küna thi küthiküsü kübeh.

			Riekhuo künyikhürü nga ci taji kübhrazhuluo thi jüla küjakünya mükübe tümüluo thi mari mowa bhrazhu ngüve nüh kübhrazhuluo.
Shisho 2: Kümühu küvirü thi Nyito nyijü kümüthu	Küzhütsa wa bhrazhuluo thi mari müsheluove nga nonyieluo.	Küjüle zhünyo ri, riekhuo künyi amüshe nga viluo lu, mari nüh mungu kütsewa nga satü kümütsemüra vünüh azhüle nyutü mükato ta küsa nga. thi mari amüshe nga kükhetera beluo.	- Khüna mürheke nü küküna. - Zhüke viluo : Ah nyu ta küsa küküna saluo, thi müchieluo nüh kükhie saluo. - Küjakünya mota khiela nüh shukhu nüh thsütaji tsadhuo tsüluo. - Riekhuo künyi nga satü mowa bhrazhuve nüh künaluo küsaluo. - Mari kümüshe wa küsangü kübehluo. - Mari küjakünyawa vizhu taji mari azhü kütshü vünüh rhüluo

Hiri nüh künazi müke kütshü, lahnyiri Khonyo wule, nyimza nyimpa kütshü, mahvi kütshü, nyutü apo müküvi, kütstüra kübeh, thi mari kürho müke kütshütü vünüh müza zhielovü aleh sakütsü sarave. Thi India akuoji hama tü hozake kübe sanü kütse zhielovü nga satü ale küsa thuoji hozake kükho beve thi aleh sakütsüri thuoji küjakünya sakükato kenüh müpa nyunü akuojiwa zarike sakütsü, küsieke satsüluo thi zazhü küka ta sierhove.

Khuoke müshe kümütse, wule thi kümüjeh

Khonyowule thi khuoke kümühie küzü tü ale sakütsü dovüwa. Ale sakükütsüri ave nga satü moti sanü mari sakükatole nyutü thawa vü müjeh küzele, nyutü Khonyo wule kütshü (LSA Act, Section 89 CPC thi NALSA/SLSA/DLSA ave nga satü kütshiküsü, mari müshe küvi, zhüke kümühieti küzhüke thi müke kümühie küzü vünüh sakütsü. Thi hama müke ave nga satse thuoji müzawa kürho tü ale sakütsüri nüh küjakünya sakükato kütsü müpa nyunü müzawa tü Khonyo wule vü kütstü beh taji sakümüzhö tsüve. Ale sakütsüri thuoji zazhü sakükato ri müpa nyunü mari tü müzawa kenüh wule kümüzhetsüri thi kümühieti müzawa sierhotseve.

Ashih sakütsü kütsathuo thi ashodha saküsa

Ashih saküsawa küzhüke kürhü hama thuoji asekhewa dhuo thi aleh küsa zhielovü hama tü azhümüzhü she ji mümühie. Azhüri thuoji kümütse ta kürhütsüle, ave küju, kükato thi apo müvi dhuo ashih sakütsü. Kümühieta ashih sakütsü kürhü vünüh riekhuo ave nga satü luove küji ta behrave. Thi mari nüh azhü kütsathuo saküsa wa nga satü masü nüh khiema zhü katove nüh jümawa vünüh satsüluo.

Ale sakütsüri ave thuoji mari küküro thuoji ashih kükato, kümütsemüra, küsieke tsünü rhükütsü müpa nyu.

12. Riekhutori azhü phraküzhiluo - mari kümüshe, zhüku thi kütsaza ave kübhrazhu kenüh küküchü saluo.
13. Aküshe lovü nüzhünyo kürüzhu - küküna saluo, mari nüzhü kürhewa thi mükübhrazuwa nga thsünüta küsa kenüh.
14. Zomüh ta kübe tsotho nga tsüluo – riekhuto künyi nga satü müjie azhü kübhra tüa kümüshe tsotho nga tsüluo.
15. Müshe küvi – ma müsheri nga vitsüluo noh nüzhü ah katove nyu mükato ta müküza müküthsü wienga.
16. Küzühüthuo zhü kükho müsa dhuonüh küsieke kükato vünüh saluo – thi riekhuto zhielovü bhrate kümüsüluo müküsatümüluo.

Müza lovü ale sakütsüri kürole

Müza lovü ale sakütsüwa thuoji ale küsa zhi luove wa wiedhuo. Mari tüashi sakütsüri müpa nyunü wuowuo nga apo müvi dhuo nüzhü vünüh sa kükükato tsüve. Mari küsara, luove küsuo, küsieke kütsü kübe, kühiküsü kütsüthsü, müke hamari kübe vünüh mari vü kütsotü sarave.

Ale sakütsüri nüzhü küjakünya riekhuto ri vü küwuluo müsa dhuo nüzhü mari nga küsieke sakütsü vünüh mari tü müza zalovü thi ma zhephruri nüzhü kütsotü sarave. Kümühie ta kürokütsü save, ale satsü kütseri tü zhephruri zhielovü küjakünya saküto kütsü müpa nyu nü müzawa kürho nga satü zazhü küka ta küsuo kürho satsüve.

Shiekuo nyusho müshe kühthsü thi ale küsa po müküvi

Shiekuo Nyusho müshe kühthsü thuoji mazhiri lahnyiri müke kühthsü müpa nyu. Thitü hama thuoji anyi ave zarike, kükato thi kühthsü beh taji riekhuto ave nga luove rüzi thi küsieke kübe küzave.

			- Mükütüküzü küjakünya shuteru thuoji nyito nyijü sie nü küjüle saluo - Ma müsheri vitsüluo.
Shisho 3: Küküra thi lekhuji	Kükho müküsa vünüh küsara lekhuji bhaluo, kümüte saluo thi aro kühthsü vünüh kükürozhu küroluo.	Riekhuto zhielovü kükato thi kühthsü benü anyi ave müshe kükato vünüh kürathuo satsüluo.	Müshe küwupie satsüluo: küjiluo kübe vü nyu, aro kühthsü ave zhüke saluo. - Aro küpapa tsokrüluo: Amüke kümüzhiluo, kürulera thi dhuotü vü mota sana ta nga müshe taji küroluo. - Lekhuji zhüdzo wuowuo nga küshura saluo (ame, tsotho, afü kümühie thi sietsokrü.) - Kühthsü kümüte - Mahnyo vinü kümüjie (Khonyo wule, kübeleri, kükato lehri.) - kütsathuora lekhuji bhaluo (kütie kütsü küsara) - Kükato kühthsü note huoluo ; zarike satsüluo, füluopuo kümühie, tsotho küsuo kübera. - Chüzüküsa küdieri saküzüla lu.

Shisho 4: Küküra thi lekhuji	Müshe küsü tsathuo küsawa vi taji zazhü kükara saluo; kümütse thi müke kürünyi vünüh kütuo luo.	Tsathuo küsa kümütse vunüh zhüke küsa (aveve, rhake nyutü tsathuo küsa kümülu vünüh); riekhuo avenga nyiera khruonü sühle tekü wa.	Küzhüdhuo zhünyori khemüta sanü zhükeluo: Thawa, mowa, Küsie, ame küshu, thi tsotho ti. • (Küsale müke(Khemüta, Kütera, Küsara, Kükato, Tsotho Kütéh) • Künoluo nga thseluo, künodo saluo thi saküjiküsü teküwa lekhuji nga saluo. (küja künya shule thuoji mota sana lo) • Küsuokhuo müpa sakükato save thuoji ; sakükato küsawa rhükeluo thi sa mükükatora wa nga ti, thi kürule kenüh nga küsara saluo. • Wule kümüzheleri shele chieluo, künado saluo, saküküdo kenüh ciluo. • Riekhuo künyi vü nga kürathuo saküsawa rhü taji küzhüke lasi tsüluo. • Küsiekeluo sanü kütuoluo: riekhuo künyi vünga kümüna tsüluo mari kükhra kühse kenüh, thi atüvü wale nüha ta küsa kenüh küchü nga satsüluo.
---	--	---	--

Ale küsari azhü küdzüaluo vü müke kümühieri

Ale küsavü akhi azhü nyutü müke kümühieri thuoji kürholi züh wiedhuo, Akhi azhü kümühie kübhrate thsü be thuoji kürüzi küghaluo sara veh. Amüke ha kümüjie ri.

1. Kükakünya mütsü dhuonüh mürhe kenü azhü küküna- Bhrate küve wavü atsotho tsünü bhrate küküju luo.
2. Kietokierü kietuo luo - Bhrate küve wavü kumühienüh künaluo
3. Zake rave ta küsa küküthsü luo- alü küze luo, kübhrate wavü no huoluo thi ‘katove’, mühieve ta küchü tsüluo.
4. Azhü küküna vü, hitü mowa lüle nalo ta murüzhe la tümü – kübhratewa wavü mowa bhrate venü mürhekenü küna luo. Mowa küza venü thsü nüta küchienü, lüle nüta küsavüh nyu.
5. Kütbele-theza sahuoluo - Zhünyo küsheri kümütse ti chiezhu nü rieta le tsüluo.
6. Azhü anyi ave kühüsüra vünüh saluo - mowa bhrazhu save nüha apo küvi müsa nüha ashih tsüluo.
7. Nyi müzherave nüha nyunü küno -mari nyi “Hi nüha küza kato ve nüha nyu ?” ta künaluo.
8. Amüke küriezi - Ma satsa akhi zhüri müke riezi luo
9. Noh thuoji küloji ti behnü noh satsa nga kümühieti kütsaluo – noh ke müwuorü tümüluo, noh khi zhü nga kükato vünüh phraluo thi noh notha nga satü kükükhro hozake müsätümüluo.
10. Kürüzi külülera künaluo – thi külüle thuoji sho müküsü dhuonüh Ah/Nyu ta küsa zhi müpa künaluo.
11. Anyi ave nüha küküna külülera - kükakeluo nyutü azhü kümüzhö zhüri thuoji müsätümüluo.